

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟ: ΓΕΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ: ΓΕΝΙΚΑ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

I. 1833-1929

Άμέσως μετά την άφιξη του Όθωνα στην Ελλάδα (Ιανουάριος 1833), η Αντιβασιλεία άρχισε με γρήγορους ρυθμούς να θέτει τις βάσεις ενός σύγχρονου κράτους ἐγκαθιστώντας τὸν διοικητικό του μηχανισμό καὶ τὸ πλαίσιο λειτουργίας του.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος ποὺ θὰ ἴσχυε στὴν Ελλάδα, οἱ σχετικές διαδικασίες κινήθηκαν μὲ ἀργούς μᾶλλον ρυθμούς, ἐντὸς τοῦ προκαθορισμένου –τουλάχιστον ἀπὸ τὸ 1832– θεωρητικοῦ πλαισίου, τὸ ὁποῖο προέβλεπε τὸ ἀκόλουθο ἐκπαιδευτικὸ δίκτυο: σχολεῖα τοῦ λαοῦ ἢ δημοτικά, ἑλληνικά σχολεῖα, γυμνάσια καὶ πανεπιστήμιο, καὶ τὸ ὁποῖο στηριζόταν σὲ βαναρικά πρότυπα.

Συγκεκριμένα, ἡ Αντιβασιλεία κατὰ τὸ ἀ' ἑξάμηνο τοῦ 1833 ἔστρεψε τὸ ἐνδιαφέρον της στὴ συγκέντρωση πληροφοριῶν γιὰ τὴν κατάσταση τῆς δημόσιας ἐκπαιδύσεως, ἀλλὰ καὶ στὴ διατύπωση προτάσεων γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ. Παράλληλα προσπαθοῦσε νὰ ἐξασφαλίσει οἰκονομικοὺς πόρους ποὺ ἦταν ἀπαραίτητοι γιὰ τὴν ὑλοποίηση τοῦ προγράμματός της, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀναζήτησε στὴ μοναστηριακὴ περιουσία διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου, τὸ ὁποῖο θὰ «προικιζόταν» μὲ ἔσοδα ἀπὸ τὴν ἐκποίηση τῆς περιουσίας τῶν διαλυομένων μοναστηρίων.

Στὴ συνέχεια, καὶ μετὰ τὴν κατ' οὐσίαν ἀπόρριψη τοῦ σχεδίου ποὺ εἶχε συντάξει ἡ διορισμένη ἐπιτροπή, ἡ Αντιβασιλεία ἔριξε τὸ βάρος της τόσο στὴν ἐξεύρεση διδακτικοῦ προσωπικοῦ γιὰ τὶς σχολικὲς μονάδες ποὺ θὰ ἰδρύονταν ὅσο καὶ στὴν προώθηση τῶν διαδικασιῶν γιὰ τὴν ἐξεύρεση πόρων.

Παράλληλα, μετὰ τὶς προκαταρκτικὲς ἐνέργειες καὶ τὴ συλλογὴ τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν, ἀρχίζουν νὰ συγκεκριμενοποιοῦνται οἱ διαδικασίες καὶ νὰ λαμβάνονται ἐκείνες οἱ ἀποφάσεις ποὺ θὰ συντείνουν στὴν ἐγκαθίδρυση –τουλάχιστον σὲ θεωρητικὸ πεδίο– τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ δικτύου.

Ἔτσι στὸ πενταετὲς διάστημα 1833-1837:

α) Ἐκδόθηκε ὁ «*Νόμος περὶ δημοτικῶν σχολείων*» (6/18 Φεβρουαρίου 1834 - 11Α'), σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο –καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς διατάξεις τοῦ νόμου «*Περὶ σχηματισμοῦ καὶ διαιρέσεως τῶν δήμων*» τῆς 27 Δεκεμβρίου 1833/8 Ἰανουαρίου 1834– κάθε δήμος ὑποχρεοῦνταν νὰ συστήσει Δημοτικὸ σχολεῖο καὶ ἐπι-

βαρυνόταν τόσο με τὰ ἔξοδα συντηρήσεώς του ὅσο καὶ με τὴ μισθοδοσίᾳ τοῦ διδασκάλου.

β) Συγκροτήθηκαν ἑξεταστικὲς ἐπιτροπές, στὶς ὁποῖες ἔπρεπε νὰ προσέλθουν ὅλοι –παλαιοὶ καὶ νέοι– ποὺ ἐπιθυμοῦσαν νὰ διοριστοῦν διδάσκαλοι, γιὰ νὰ ἑξεταστοῦν καὶ λάβουν τὸ σχετικὸ δίπλωμα.

γ) Συστήθηκαν ἐπιτροπές εἰδημόνων, ποὺ ἔργο τους ἦταν νὰ σχεδιάσουν τὸ πλαίσιο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ δικτύου ποὺ θὰ ἴσχυε στὴν Ἑλλάδα.

δ) Ἐκδόθηκε τὸ διάταγμα «*Περὶ κανονισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων*» (31 Δεκεμβρίου 1836/12 Ἰανουαρίου 1837 - 87Α'), μετὰ τὸ ὁποῖο ἐγκαταστάθηκε ἡ 7ετῆς μέση ἐκπαίδευση (μετὰ τὸ 3/τάξιο Ἑλληνικὸ σχολεῖο καὶ τὸ 4/τάξιο Γυμνάσιο).

ε) Τέλος, δημοσιεύθηκε τὸ διάταγμα «*περὶ συστάσεως τοῦ πανεπιστημίου*» (31 Δεκεμβρίου 1836/12 Ἰανουαρίου 1837 - 86Α'), τὸ ὁποῖο δὲν ἴσχυσε καὶ ἐκδόθηκε νέο «*Περὶ προσωρινοῦ κανονισμοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις συστηθησομένου πανεπιστημίου*» (14/26 Ἀπριλίου 1837 - 16Α'), μετὰ τὸ ὁποῖο καὶ ὁλοκληρώθηκε τὸ θεσμικὸ πλαίσιο τῆς ἐκπαίδευσης, σύμφωνα μετὰ τὸν προβλεπόμενο γενικὸ σχεδιασμό.

Ἔτσι, θεσμοθετήθηκε καὶ ἄρχισε νὰ ἀναπτύσσεται τὸ βασικὸ ἐκπαιδευτικὸ δίκτυο:

Δημοτικὰ σχολεῖα (ἢ Σχολεῖα τοῦ λαοῦ) – Ἑλληνικὰ σχολεῖα –
Γυμνάσια – Πανεπιστήμιο.

Ἡ εἰκόνα αὐτὴ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, μετὰ τὴν προσθήκη μικρῶν τροποποιήσεων καὶ ρυθμίσεων (κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατώτερη βαθμίδα τῆς ἐκπαίδευσης, τὴ Στοιχειώδη/Δημοτικὴ), ἴσχυσε ὥς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτοῦ, μέχρι τὸ 1929 (ὅσον ἀφορᾷ τὴ Μέση Ἑκπαίδευση: Ἑλληνικὰ σχολεῖα – Γυμνάσια).

Ὡς πρὸς τὴ λεγόμενη «Ἀνωτέρα/Ἀνωτάτη» ἐκπαίδευση, ἕως τὸ 1929, ἰδρύθηκαν καὶ λειτουργοῦσαν τὰ ἀκόλουθα Ἑκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα: Πανεπιστήμια (Ἀθηνῶν - Θεσσαλονίκης), Ἐθνικὸ Μετσόβιο Πολυτεχνεῖο, Ἀνωτάτη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν, Ἀνωτάτη Γεωπονικὴ Σχολή, Ἀνωτάτη Σχολὴ Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν καὶ ἡ Ἀνωτάτη Δασολογικὴ Σχολή. Μετὰ τὶς Σχολές αὐτές καὶ τὴν ἐσωτερικὴ τους διάρθρωση συμπληρώνεται ἕνας πλήρης κύκλος σπουδῶν πανεπιστημιακῆς στάθμης σὲ διάφορους κλάδους τῆς οἰκονομίας.

Τὰ ὅσα ἀναφέρθηκαν ὥς ἐδῶ ἀφοροῦν τὴ δημόσια ἐκπαίδευση. Ὅμως σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς περιόδου ἰδρύθηκαν καὶ λειτούργησαν σχολεῖα/σχολές ἰδι-

ωτικές, με πρωτοβουλία ατόμων, συλλόγων, ιδρυμάτων, δήμων κτλ. Τὰ σχολεία αὐτὰ ἀφοροῦσαν κυρίως τομεῖς γιὰ τοὺς ὁποίους σημειώθηκε κρατική ἀδράνεια ἢ διστακτικότητα, ὅπως λογουχάρη τὴν ἐκπαίδευση τοῦ γυναικείου φύλου καὶ κυρίως τὴν τεχνική - ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση, (σὲ συνδυασμὸ καὶ με φιλανθρωπική διάσταση σὲ κάποιες περιπτώσεις, ὅπως στὰ διάφορα Ὁρφανοτροφεία) ἰδίως ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1860 καὶ μετὰ, με τὴν ἔναρξη τῆς ἐκβιομηχάνισης τῆς χώρας καὶ τὴν κατὰ συνέπεια ἀνάγκη ἐξειδικευμένου προσωπικοῦ, ὅπως ἐπίσης καὶ με τὴ σταδιακὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἀτμήρους ναυτιλίας ποὺ χρειαζόνταν καταρτισμένους ὑπαλλήλους καὶ ναυτικούς.

Μακρὺς εἶναι ὁ κατάλογος τῶν ιδιωτικῶν σχολείων/σχολῶν διαφόρων κατευθύνσεων κλασικῆς, ἐμπορικῆς, ναυτικῆς, τεχνικῆς, ἐπαγγελματικῆς κτλ. καὶ ἀπαιτεῖται εἰδικὴ μελέτη. Ἕλληνες καὶ ξένοι ἀπὸ πολὺ παλιὰ ἵδρυσαν ιδιωτικὰ σχολεῖα κυρίως σὲ ἀστικά κέντρα ἀλλὰ καὶ σὲ μικρότερες πόλεις γιὰ ἰδιαίτερους λόγους, ὅπως λογουχάρη οἱ μισσιονάριοι καὶ τὰ ξένα μοναχικά Τάγματα (κυρίως καθολικά), ὅπως ἐπίσης καὶ ἐκδηλώθηκαν ὀρισμένες ξένες κρατικὲς πρωτοβουλίες.

Ὅλα ὅσα ἀναφέρθηκαν παραπάνω ἀφοροῦν τὰ σχολεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, στὸ ὁποῖο ἀπὸ τὸ 1864 καὶ μετὰ ἐντάχθηκαν διάφορες περιοχές. Σὲ αὐτὲς τὶς περιοχὲς ἐφαρμόστηκε ἡ διάρθρωση τοῦ βασικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ δικτύου τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Λεπτομερέστερα, κατὰ περιοχὴ σημειώνονται οἱ σχετικὲς ρυθμίσεις:

1. Ἑπτάνησα.

Πρὶν ἀπὸ τὴν Ἑνωσι (1864), ἡ ἐκπαίδευση στὰ Ἑπτάνησα εἶχε τὴν ἀκόλουθη πορεία ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς βενετικῆς κυριαρχίας καὶ μετέπειτα:

α. Κατὰ τὴ βενετικὴ περίοδο (1387-1797), ἐκπαιδευτικὲς πρωτοβουλίες ἐκδηλώθηκαν ἀρχικῶς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία (Ὁρθόδοξη καὶ Ρωμαιοκαθολικὴ) καὶ ἀπὸ τὸν ιδιωτικὸ χῶρο, ὁ ὁποῖος ὅμως «ἔδρασε χωρὶς νὰ ἔχει τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα», καὶ τοῦτο «γιατὶ κατὰ κανόνα ἀσκήθηκε ἀπὸ ὀλιγογράμματος διδασκάλους, συνήθως ἱερωμένους ποὺ ἀναλάμβαναν νὰ καλύψουν τὶς ἐκπαιδευτικὲς ἀνάγκες τοῦ πληθυσμοῦ χωρὶς ἔλεγχο καὶ ἰδιαίτερο ζήλο».

Ὡς συνέπεια αὐτῶν τῶν ἐξελίξεων, ἡ ἐκπαίδευση –με ἄδεια τῆς βενετικῆς διοίκησης– περιήλθε στὰ χέρια τῶν κοινοτήτων τῶν νησιῶν (= κοινοτικὴ ἐκπαίδευση) χωρὶς φυσικὰ νὰ πάψουν νὰ λειτουργοῦν καὶ σχολεῖα «ἐκκλησιαστικά» καὶ ιδιωτικά, ἐνῶ ἐμφανὴς ἦταν ἡ ἔλλειψη κυβερνητικῆς μέριμνας γιὰ τὴ δημόσια ἐκπαίδευση.

β. Κατά την ολιγόμηνη παρουσία στα Έπτάνησα των Γάλλων Δημοκρατικών (Ιούνιος 1797 - Φεβρουάριος 1799), σημειώθηκαν προσπάθειες και σχέδια για εφαρμογή γαλλικής εκπαίδευσης, σύμφωνα με το πρόγραμμα και τους σχεδιασμούς της Γαλλικής Δημοκρατίας.

γ. Κατά την περίοδο της «Επτανήσου Πολιτείας» (Φεβρουάριος 1799-Αύγουστος 1807), και ειδικότερα το διάστημα ως το τέλος του 1803, τα ρευστά πολιτικά γεγονότα και οι συγκρούσεις που σημειώθηκαν δεν επέτρεψαν στην κυβέρνηση να στρέψει το ενδιαφέρον της στην εκπαίδευση. Για τουτό –έκτος από την ίδρυση της έπιμορφωτικής σχολής για υπαλλήλους στη μονή της Παναγίας της Τενέδου στην Κέρκυρα με την ουσιαστική συμβολή του Καποδίστρια υπό την ιδιότητα του «έπιθεωρητή της παιδείας»–, κατά το διάστημα αυτό άνχνεύονται κυρίως προθέσεις και άναζητήσεις περί την εκπαίδευση με βασικότερη τη διάταξη του Συντάγματος του 1803, σύμφωνα με την όποία ή εκπαίδευση, ή δημόσια παιδεία τελούν υπό την άμεση έπιρροή και προστασία της Γερουσίας (άρθρ. 113).

Το έπόμενο διάστημα (1804-1807) θεσμοθετείται και έγκαθίσταται εκπαιδευτικό δίκτυο, σέ δύο φάσεις: Η πρώτη (ως το 1805) περιλαμβάνει τις νομοθετικές ρυθμίσεις αλλά με κυρίαρχο γνώρισμα τη βραδύτητα ύλοποίησής τους. Βασική νομοθετική ρύθμιση είναι ό «*Νόμος περί παιδείας*» («*Legge sopra la Pubblica Istruzione. Scuole Primarie*»: 1/13 Φεβρουαρίου 1804), ό όποιος καθόριζε τά διδασκτέα μαθήματα, τó διδασκικό προσωπικό, τις έξετάσεις, τά δίδακτρα και προέβλεπε την ίδρυση μελλοντικώς Γυμνασίου (τών έπιστημών και της φιλολογίας) στην Κέρκυρα και Ναυτικής σχολής στην Κεφαλληνία. Ός προς τη βραδύτητα ύλοποίησης, σχεδόν έναμησης χρόνος παρήλθε ώσπου κεντρική κυβέρνηση και τοπικές διοικήσεις νά προχωρήσουν στις σχετικές έέργειες.

Στη δεύτερη φάση –ή όποία τυπικά άρχίζει με τη δημοσίευση του «*Κανονισμού της Δημοσίας Εκπαιδέσεως*» (22.1.1806)– άρχίζουν νά ύλοποιούνται οί ρυθμίσεις αυτού του «Κανονισμού» και νά λειτουργούν τά σχολεία (*Scuole Primarie: Προκαταρκτικά σχολεία*).

δ. Κατά τη δεύτερη διοίκηση των Ίονίων νήσων άπό τούς Γάλλους (Αυτοκρατορικοί Γάλλοι: Αύγουστος 1807 - Ίούλιος 1814), ή δημόσια εκπαίδευση έπιχειρήθηκε νά βελτιωθεί και άναδιοργανωθεί, «άν και τελικά οί πολιτικές άλλαγές, που συντελέσθηκαν στο νότιο Ίόνιο δέν επέτρεψαν την ύλοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τά όποια για άλλη μιá φορά παρέμειναν σέ σχεδιασμό», έκτος άπό την προσθήκη νέων τμημάτων στη Σχολή της Τενέδου που μετονομάστηκε σέ «*Αυτοκρατορικόν Γυμνάσιον*», καθώς και άπό τη λειτουργία, στα μέσα του 1810, του Καλλιτεχνικού Σχολείου («*Διδασκαλείον των Ωραίων Τεχνών*»)

από τους Παῦλο Προσαλέντη καὶ Δημήτριο Τριβώλη-Πιέρη. Ἐπισημαίνεται, πάντως, ὅτι ἡ γαλλικὴ διοίκηση περιορίστηκε στὴν Κέρκυρα μόνο, καθὼς τὰ ὑπόλοιπα νησιά ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1809 καὶ ὥς τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1814 καταλήφθηκαν ἀπὸ τοὺς Βρετανούς.

ε. *Ίόνιον Κράτος (1815-1864).*

Κατὰ τὴ μεγάλη διάρκεια τῆς βρετανικῆς «προστασίας» καταβλήθηκε συστηματικὴ προσπάθεια γιὰ ἀνάπτυξη καὶ στερέωση –μὲ ἐναλλασσόμενες, θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς, φάσεις– ὄλων τῶν βαθμίδων τῆς ἐκπαίδευσης μὲ γενικὲς καὶ ἐπιμέρους ρυθμίσεις, θεσπίσματα, κανονισμούς, νόμους, ἀποφάσεις κτλ., ὑπὸ τὴ «σκέπη» τοῦ σχετικοῦ ἄρθρου τοῦ Συντάγματος τοῦ 1817.

Ἔτσι, σημειώνουμε μερικὲς ἀπὸ αὐτές, ἐπιγραμματικά:

- Ἰδρυση δημόσιας Ἀλληλοδιδασκατικῆς σχολῆς στὴν Κέρκυρα γιὰ ἐκπαίδευση ἀλληλοδιδασκάλων.
- Ἐνίσχυση τῆς Καλλιτεχνικῆς Σχολῆς καὶ ἐπέκταση τῶν σπουδῶν της.
- Ἰδρυση Σχολῆς Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ Καλλιγραφίας.
- Ἰδρυση καὶ λειτουργία τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου («*Ἰονίου Ἀκαδημίας*») καὶ τοῦ «*Εφηβείου*».
- Ἀνύψωση τῶν καλλιτεχνικῶν σπουδῶν μὲ τὴ Δημόσια Σχολὴ τῶν Ὠραίων Τεχνῶν.
- Ἰδρυση τοῦ Ἱεροσπουδαστηρίου (1827) γιὰ κληρικούς.
- Συνεχὴς φροντίδα τόσο γιὰ τὰ Ἀλληλοδιδασκατικὰ σχολεῖα, ὅσο καὶ γιὰ τὰ «Δευτερεύοντα», μὲ τὴ σύνταξη διαφόρων κανονισμῶν λειτουργίας, μὲ τελευταῖο τὸν νόμο Κ' «*Περὶ Παιδείας*» τοῦ 1857.
- Ἰδρυση καὶ λειτουργία τοῦ Ἰονίου Γυμνασίου (Collegio Ionio).

Σύμφωνα μὲ τὸν τελευταῖο τῆς περιόδου αὐτῆς νόμο τῆς 15/27 Ἰουλίου 1857, ἡ διάρθρωση τοῦ ἑπτανησιακοῦ ἐκπαιδευτικοῦ δικτύου ἔλαβε τὴν ἀκόλουθη μορφή:

- Προκαταρκτικὰ σχολεῖα, στοιχειώδη δηλαδὴ σχολεῖα στὰ ὁποῖα ἡ διδασκαλία γίνεται κατὰ τὴν ἀλληλοδιδασκατικὴ μέθοδο.
- Λύκεια (τὰ παλαιότερα «Δευτερεύοντα»), ἓνα σὲ κάθε νησί καὶ ἓνα Γυμνάσιο στὴν Κέρκυρα, σχολεῖα δηλαδὴ μέσης ἐκπαίδευσης.
- Ἱεροσπουδαστήριον ποὺ σκοπὸ ἔχει τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευση γιὰ ὅσους ἐπιθυμοῦν νὰ ἱερωθοῦν.
- Ἰονικὸ Πανεπιστήμιο (Ἰόνιος Ἀκαδημία) μὲ τὶς τέσσερις σχολές: Θεολογική, Νομική, Φιλοσοφική καὶ Φιλολογική, Ἱατροφαρμακευτική.

Γιὰ τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ ἴσχυσαν διάφορες ρυθμίσεις ποὺ καθόριζαν τὸν τρόπο ἐπιλογῆς του.

Μετά την Ένωση, με τούς νόμους ΡΗ' της 20 Δεκεμβρίου 1865 «*Περὶ διοργανώσεως τῆς ἐκπαιδευσεως κατὰ τὴν Ἑπτανήσον*» (61Α') καὶ ΡΚΣΤ' της 27 Δεκεμβρίου 1865 «*Περὶ τῆς καὶ ἐν Ἑπτανήσῳ ἐφαρμογῆς τῶν περὶ Δημοδιδασκαλίας νόμων καὶ διατάξεων*» (2Α'/66) καταργήθηκε τὸ ἕως τότε ὑπάρχον ἑπτανησιακὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα καὶ ἐφαρμόστηκε τὸ ἰσχύον στὸ ἑλληνικὸ κράτος· μάλιστα σὲ δύο ἔγγραφα τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας πρὸς τὶς διοικητικὰς καὶ ἐκπαιδευτικὰς ἀρχὰς τῆς Ἑπτανήσου (3 Φεβρουαρίου 1866) εἶναι ἐμφανὲς «ἡ προσήλωση στὶς ἀρχὰς ποὺ ἀποτελοῦν πιά τὰ μόνιμα χαρακτηριστικὰ τοῦ συστήματος: ἐπιμονὴ στὴν ὁμοιομορφία· ὑποτίμηση τῆς “τεχνικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς” καὶ τῆς ἐμπορικῆς ἐκπαίδευσης· ἀδιαφορία γιὰ τὶς ξένες γλῶσσες· προσήλωση στὶς κλασικὲς σπουδές».

2. Θεσσαλία, Ἡπειρος.

Μὲ τὸ διάταγμα τῆς 31 Αὐγούστου 1881 «*Περὶ ἐφαρμογῆς τῶν διεπόντων τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν νόμων καὶ κανονισμῶν ἐν ταῖς προσαρτηθείσαις καὶ προσαρτωμέναις Ἐπαρχίαις*» (87Α') καὶ τὸν νόμο ΠΜ' της 19 Μαρτίου 1883 «*Περὶ εἰσαγωγῆς τῆς Ἑλληνικῆς νομοθεσίας εἰς τὰς ἄρτι προσαρτηθείσας Θεσσαλικὰς καὶ Ἡπειρωτικὰς Ἐπαρχίας*» (16Α') τὸ ἑλλαδικὸ ἐκπαιδευτικὸ δίκτυο ἐπεκτάθηκε καὶ στὶς προσαρτηθεῖσες περιοχὲς Θεσσαλίας καὶ Ἀρτας.

3. Νέες χῶρες.

Μὲ διάφορους νόμους καὶ διατάγματα ἀπὸ τὸ 1913 ἕως τὸ 1917, τὰ σχολεῖα τῶν Νέων Χωρῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους διατήρησαν τὴ μορφή ποὺ εἶχαν ὡς τότε: Ἑξατάξια καὶ πεντατάξια Γυμνάσια, Ἡμιγυμνάσια (ποὺ ἀποτελοῦνταν συνήθως ἀπὸ δύο ἢ καὶ περισσότερες τάξεις Γυμνασίου ἑξαταξίου ἢ πενταταξίου), Γυμνασιακὰ ἢ Ἀνώτερα Παρθεναγωγεῖα (τὸ πρόγραμμα τῶν ὁποίων περιεῖχε καὶ μερικὰ πρακτικὰ μαθήματα, μὲ τὶς τρεῖς πρῶτες τάξεις Ἑξαταξίου Γυμνασίου συνήθως), ἑξατάξιο Δημοτικὸ σχολεῖο (Ἀστικὴ Σχολή), Νηπιαγωγεῖο. Ἡ προσαρμογὴ στὸ ἐκπαιδευτικὸ δίκτυο τῆς «Παλαιᾶς Ἑλλάδος» ὁλοκληρώθηκε μὲ τὴν μεταρρύθμιση τοῦ 1929/1932. Παράλληλα ρυθμίστηκε καὶ τὸ ὑπηρεσιακὸ καθεστὼς τῶν ἐκπαιδευτικῶν αὐτῶν τῶν σχολείων, ἔτσι ὥστε σταδιακὰ καὶ αὐτοὶ ἀφομοιώθηκαν πρὸς τούς ἐκπαιδευτικοὺς τῆς «Παλαιᾶς Ἑλλάδος».

4. Βόρεια Ἡπειρος.

Μὲ διάταγμα τῆς 28 Μαΐου 1916 (47Α') ἐπεκτάθηκαν οἱ ὡς τότε ἰσχύουσες διατάξεις καὶ στὴ Βόρεια Ἡπειρο.

II. 1929-1959

Ἡ τριακονταετία 1929-1959 ἔχει στὴν ἀφετηρία της τὴ γνωστὴ ὡς «μεταρρύθμιση 1929-1932» (ἢ «Μεταρρύθμιση Βενιζέλου»), μὲ τὴν ὁποία ἀναδιοργανώθηκε ὅλο το εὖρος τῆς πρωτοβάθμιας καὶ δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης. Μὲ τοὺς νόμους 4397/16.8.1929 «*Περὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως*» (309Α') καὶ 4373/13.8.1929 «*Περὶ διαρρυθμίσεως τῶν σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως*» (297Α') ἡ Γενικὴ Ἐκπαίδευση περιλαμβάνει 2ετῆ Νηπιαγωγεῖα - 6ετῆ Δημοτικὰ σχολεῖα - 6ετῆ Γυμνάσια καὶ Πρακτικὰ Λύκεια, 2ετῆ Ἡμιγυμνάσια καὶ 4ετῆ Ἀνώτερα Παρθεναγωγεῖα.

Ἀπὸ τὸ 1933 κ.ἑξ., ἐξαιτίας τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων –συντηρητικὲς κυβερνήσεις, δικτατορία Μεταξᾶ (1936-1940), Κατοχή, ἐμφύλιος καὶ οἱ συνέπειές του κτλ.– θεσμοθετήθηκαν διάφορες μεταβολὲς στὴ δομὴ τῆς Γενικῆς Ἐκπαίδευσης, καὶ κυρίως τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης. Εἰδικότερα:

- Ἰδρυση καὶ λειτουργία Ἀστικῶν Σχολείων, ὡς ἀντιστάθμισμα στὴν κατάργηση τῶν παλαιῶν Ἑλληνικῶν σχολείων ἀλλὰ καὶ μὲ ἀδιέξοδα γιὰ τοὺς ἀποφοίτους τους (Ν.5874/1933-318Α', Α.Ν.770/1937-263Α' (ἄρθρ. 4-11), Α.Ν.1800/1939-244Α').

- Καθιέρωση 8/ταξίου (8ετοῦς) Γυμνασίου καὶ Πρακτικοῦ Λυκείου δύο κύκλων: 5/ταξίου κατωτέρου καὶ 3/ταξίου Ἀνωτέρου (Α.Ν.770/1937: ἄρθρ. 12-27), διαφοροποίηση τῆς δομῆς: 6/τάξιο Γυμνάσιο καὶ 2/τάξιο Λύκειο (Κλασικὸ-Πρακτικὸ), νέα διάρθρωση 8/τάξιο πάλι Γυμνάσιο μὲ κατάργηση τοῦ 2/ταξίου Λυκείου καὶ προσθήκη δύο ἐπιπλέον τάξεων στὸ Γυμνάσιο (Ζ', Η') (Α.Ν.1849/1939-300Α', Ν.1468/1944-119Α') καὶ τέλος ἐπιστροφή στὸ 6/τάξιο Δημοτικὸ σχολεῖο καὶ 6/τάξια Μέση Ἐκπαίδευση, μὲ δύο 3/τάξια σχολεῖα: Γυμνάσιο καὶ Λύκειο: Φιλολογικὸ-Φυσικομαθηματικὸ (Ν.1823/1951-150Α').

- Οἱ μεταβολὲς στὴ Μέση Ἐκπαίδευση εἶχαν ἀρνητικὲς συνέπειες γιὰ τὰ Δημοτικὰ σχολεῖα, καθὼς οἱ δύο ἀνώτερες τάξεις (ε' καὶ στ') περιῆλθαν σὲ «ἄτροφία», ἀφοῦ ἡ εἴσοδος στὸ Γυμνάσιο γινόταν ἀπὸ τὴν δ' τάξη Δημοτικοῦ.

«Κατὰ τὴν κατοχὴ σταμάτησαν (μὲ ὑπουργικὴ ἀπόφαση) νὰ λειτουργοῦν οἱ Α' καὶ Β' τάξεις τῶν 8/ταξίων Γυμνασίων, ἔγιναν δηλαδὴ στὴν πράξη πάλι 6/τάξια τὰ Γυμνάσιά μας, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀναθεωρηθεῖ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τους καὶ νὰ συνταχθοῦν τὰ ἀντίστοιχα διδακτικὰ βιβλία. Ἐτσι, εἴχαμε καὶ δὲν εἴχαμε 8/τάξια, εἴχαμε καὶ δὲν εἴχαμε 6/τάξια Γυμνάσια» (Παπανοῦτσος), πού σημαίνει ὅτι τὰ Γυμνάσια ὡς τὸ τέλος τῆς τριακονταετίας ἦταν 6/τάξια ἀλλὰ ὀνομάζονταν 8/τάξια (ὀνομασία πού θὰ καταργηθεῖ τὸ 1959) καὶ βεβαίως τὰ Δημοτικὰ σχολεῖα ἀνέκτησαν τὴν 6τῇ δομῇ τους.

Ἡ δομὴ αὐτὴ τῆς Γενικῆς Ἐκπαίδευσης (6ετῆς Δημοτικὴ + 6ετῆς Μέση) διατηρήθηκε ὅπως διαμορφώθηκε τὸ 1929, μὲ ἄρκετὰ πάντως προβλήματα, ὅπως διαπιστώθηκε στὰ «Πορίσματα Ἐπιτροπῆς Παιδείας» τοῦ 1958. Σύμφωνα μὲ αὐτά: α) Τὸ Δημοτικὸ σχολεῖο πρέπει νὰ παραμείνει ἑξαετὲς ἀλλὰ σὲ περίπτωσι αὐξήσεως τῶν ἐτῶν ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης, νὰ αὐξηθοῦν οἱ τάξεις του. β) Ἡ Μέση Ἐκπαίδευσις νὰ διαιρεθεῖ σὲ δύο αὐτοτελεῖς 3ετεῖς κύκλους γυμνασιακῶν σπουδῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ δεύτερος νὰ χωριστεῖ σὲ τέσσερις τύπους σχολείων: Κλασικὸ Γυμνάσιον, μὲ ἐνισχυμένη τὴ διδασκαλίαν τῶν φιλολογικῶν καὶ ιστορικῶν μαθημάτων – Κλασικὸ Γυμνάσιον, μὲ ἐνισχυμένη τὴ διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν – Λύκειον γενικῆς μορφώσεως μὲ ἔμφασιν εἰς τὴ διδασκαλίαν τῶν ξένων γλωσσῶν – Ἑσπερινὸ Γυμνάσιον καὶ Λύκειον. Καὶ οἱ δύο κύκλοι γυμνασιακῆς ἐκπαίδευσης θὰ εἶναι σχολεῖα γενικῆς μόρφωσης κυρίως ἀνθρωπιστικά· τοῦ πρώτου κύκλου ἢ μόρφωσις θὰ ἔχει πρακτικότερον χαρακτήρα καὶ τοῦ δεύτερου θεωρητικότερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ (ΔΗΜΟΤΙΚΗ) ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

I. 1834-1929

Στή Στοιχειώδη (Δημοτική) Εκπαίδευση ανήκουν οι έξις κατηγορίες σχολείων: Δημοτικά, Γραμματοδιδασκαλεία/Γραμματοσχολεία, Νηπιαγωγεία, Πρακτικές σχολές (θηλέων), Συμπληρωματικά (σε ξενόφωνους συνοικισμούς): Θερινά, Νυκτερινά. Για τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἀκολουθοῦν ὁρισμένα γενικά στοιχεῖα.

A. Δημοτικά Σχολεία - Δημοδιδάσκαλοι / Δημοδιδασκάλισσες

1. Σχολεία

Στὰ Δημοτικά σχολεία πού τή συντήρησή τους ἀνελάμβαναν οἱ δήμοι, ὁ κύκλος σπουδῶν ἔπρεπε –σύμφωνα μέ τὸν ἰδρυτικό νόμο τῆς 6/18 Φεβρουαρίου 1834– νὰ διαρκεῖ ἑπτὰ χρόνια, χωρὶς οἱ μαθητὲς νὰ εἶναι χωρισμένοι σὲ ἐνιαύσιες τάξεις, καὶ τοῦτο διότι σὲ αὐτὰ ἐφαρμοζόταν ἡ ἀλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας, στὴν ὁποία ἔγινε ἀναφορὰ προηγουμένως. Σύμφωνα μέ αὐτὴ τὴ μέθοδο, τὸ σχολεῖο δὲν διαιρεῖται σὲ τάξεις ὁρισμένης χρονικῆς διάρκειας (ὅπως τὶς ἀντιλαμβανόμαστε σήμερα), ἀλλὰ σὲ κλάσεις γιὰ κάθε μάθημα χωριστά, τὶς ὁποῖες διατρέχει ὁ μαθητὴς μέ τοὺς προσωπικούς του ρυθμούς, ἔτσι πού στὸ Ἀλληλοδιδασκτικό (: Δημοτικό) σχολεῖο δὲν μποροῦμε νὰ μιλοῦμε γιὰ ἔτη φοίτησης, ἀλλὰ γιὰ ἀπόκτηση ὁρισμένων δεξιοτήτων, οἱ ὁποῖες στὴν ἐλληνικὴ περίπτωσι περιορίστηκαν σὲ πρώτη φάσι στὴν ἀνάγνωσι, γραφὴ καὶ ἀριθμητικὴ κυρίως, ἀλλὰ καὶ στὴ γραμμικὴ ἰχνογραφία (γραμμικὸ σχέδιο) καὶ χριστιανικὴ διδασκαλία σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις. Τὰ γνωστικὰ περιεχόμενα τῶν μαθημάτων αὐτῶν διαιροῦνταν σὲ ὀκτὼ μέρη, ὅσες καὶ οἱ κλάσεις τοῦ σχολείου (Α'-Η'). Ἡ μετάβασι τοῦ μαθητῆ ἀπὸ κατώτερη σὲ ἀνώτερη κλάσι γινόταν κατὰ τὴν κρίσι τοῦ δασκάλου ὕστερα ἀπὸ ἐξετάσεις.

Ἡ διδασκαλία στηριζόταν στὸν *Ὁδηγὸν τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου* (1830), ὁ ὁποῖος ὑπέστη διάφορες τροποποιήσεις τὰ ἐπόμενα ἔτη (1842, 1850, 1863) ἀπλοποιώντας μερικῶς τὴ διδασκτικὴ μέθοδο, ἔτσι πού ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων γινόταν μέ συνδυασμὸ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς καὶ συνδιδασκτικῆς μεθόδου, ἓνα εἶδος δηλαδὴ μικτῆς μεθόδου. Ἐτσι τὰ σχολεῖα διαιροῦνταν σὲ δύο

τιμήματα: κατώτερο (στο όποιο οί μαθητές διδάσκονταν ἀλληλοδιδασκτικῶς τὰ μαθήματα τῶν κύριων γνώσεων) καὶ ἀνώτερο (ὅπου ἡ διδασκαλία γινόταν συνδιδασκτικῶς γιὰ τὰ ὑπόλοιπα βοηθητικῶν γνώσεων μαθήματα).

Ὡς πρὸς τὴν ἐπτάχρονη ὑποχρεωτικὴ φοίτηση, θὰ πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι δὲν ἐφαρμόστηκε ποτὲ καὶ περιορίστηκε σχεδὸν ἀμέσως σὲ τετραετὴ ἢ καὶ τριετὴ. Ὁ χωρισμὸς τῶν μαθητῶν σὲ τέσσερις ἢ καὶ πέντε ἐνιαύσιες τάξεις καθιερώθηκε τὸ 1880, ὅταν μὲ τὸ διάταγμα τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1880 «*Περὶ μεθόδου διδασκαλίας ἐν τοῖς δημοτικῶν σχολείοις*» (97Α') ἀντικαταστάθηκε ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ ἀπὸ τὴ συνδιδασκτικὴ μέθοδο –σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἕνας διδάσκαλος δίδασκε συγχρόνως ὅλους τοὺς μαθητὲς– καὶ ὁρίστηκε ὅτι οἱ μαθητὲς τῶν Δημοτικῶν σχολείων ἔπρεπε νὰ διαιροῦνται σὲ τέσσερις ἢ καὶ πέντε ἐνιαύσιες τάξεις. Ἐτσι, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν, τὰ Δημοτικὰ σχολεῖα χωρίστηκαν σὲ μονοτάξια (ἕνας μόνον δημοδιδάσκαλος γιὰ ὅλες τὶς τάξεις), διτάξια (δύο δημοδιδάσκαλοι), τριτάξια (τρεῖς), πολυτάξια (τέσσερις καὶ περισσότεροι).

Μὲ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς συνδιδασκτικῆς μεθόδου διδασκαλίας, μὲ τὴν ἴδρυσή νέων Διδασκαλείων γιὰ τὴν κατάρτιση δασκάλων, μὲ τὸν νέο προσδιορισμὸ τῶν διδασκτέων μαθημάτων στὸ Δημοτικὸ σχολεῖο καὶ τὴν ἐπικράτηση τῶν νέων παιδαγωγικῶν ἀπόψεων, προέκυψε ἡ ἀνάγκη ὑπαρξῆς νέου ἀναλυτικοῦ προγράμματος διδασκαλίας. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ ἱκανοποιήθηκε μὲ τὴν ἔκδοση, ἀπὸ τὸν γενικὸ ἐπιθεωρητὴ τῶν Δημοτικῶν σχολείων καὶ μετέπειτα ὑπουργὸ Παιδείας Δημήτριο Γ. Πετρίδη, τοῦ βιβλίου «*Στοιχειώδεις πρακτικαὶ ὁδηγίαι περὶ διδασκαλίας ἐν τοῖς Δημοτικῶν Σχολείοις*» (Ἀθήνα 1881), τὸ ὁποῖο εἶχε τὴν ἔγκρισή τοῦ Ὑπουργείου. Τὸ βιβλίο περιλάμβανε λεπτομερῆ ἀνάλυση τοῦ προγράμματος διδασκαλίας, καθορισμὸ τῆς χρήσης τοῦ διδασκτικοῦ χρόνου, τὶς γενικὲς ἀρχὲς καὶ τὸν τρόπο διδασκαλίας κάθε μαθήματος.

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ πάλι ὑπῆρχε ἀταξία στὸν χαρακτηρισμὸ τῶν σχολείων, ἐπιχειρήθηκε νέα ρύθμιση μὲ τὸν νόμο ΒΠΕ' τῆς 12 Αὐγούστου 1892 «*Περὶ τοῦ διοργανισμοῦ τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως καὶ καταργήσεως τοῦ ταμείου τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως*» (286Α'). Σύμφωνα μὲ αὐτόν, ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση εἶναι τετραετὴς καὶ παρέχεται σὲ 4 εἰδῶν σχολεῖα, μονοτάξια, διτάξια, τριτάξια καὶ τετρατάξια, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν δημοδιδασκάλων.

Δύο χρόνια ἀργότερα, ἀπὸ τὸν Μάρτιο ὡς τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1894, μὲ τὴν ἔκδοση ἐννέα διαταγμάτων δημοσιεύθηκε τὸ π ρ ὥ τ ο ἐπίσημο πρόγραμμα (ὥρολόγιο καὶ ἀναλυτικὸ) γιὰ ὅλα τὰ εἶδη σχολείων (ἀρρένων καὶ θηλέων), καθὼς καὶ γιὰ τὰ «Γραμματεῖα» (τὰ ἀλλιώως Γραμματοσχολεῖα) μικρῶν χωριῶν.

Τὸ σύστημα αὐτὸ διατηρήθηκε μέχρι τὸ 1895, ὅποτε μὲ τὸν νέο νόμο ,ΒΤΜΘ' τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 «*Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως*» (37Α') (ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἡ πλέον οὐσιαστικὴ παρέμβαση στὰ τῆς στοιχειώδους/ δημοτικῆς ἐκπαίδευσης) τὰ σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσης διαίρεθηκαν σὲ δύο κατηγορίες, τὰ *κοινὰ Δημοτικά σχολεῖα* καὶ τὰ *πλήρη Δημοτικά σχολεῖα*. Τὰ κοινὰ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τέσσερις ἐνιαύσιες τάξεις καὶ διακρίνονταν σὲ μονοτάξια, διτάξια, τριτάξια καὶ τετρατάξια, ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν. Τὰ πλήρη ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἑξὶ ἐνιαύσιες τάξεις.

Στὸν νόμο προβλέπονται καὶ τὰ διδασκόμενα μαθήματα γιὰ ὅλα τα εἶδη σχολείων (ἀρρενῶν, θηλέων) καθὼς καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ μισθοδοσίαν τῶν διδασκόντων.

Τὰ ἴδια εἶδη σχολείων προβλέπει καὶ ὁ νόμος ΓΨΗ' (3098) τῆς 10 Αὐγούστου 1905 (165Α'), μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι στὰ κοινὰ Δημοτικά σχολεῖα δίδασκαν οἱ ὑποδιδάσκαλοι (ἀπόφοιτοι τῶν Ὑποδιδασκαλείων) καὶ τὰ σχολεῖα τῶν θηλέων εἶναι μόνο πλήρη. «Καὶ ὁ νόμος οὗτος διετήρησε τὸ ἄτοπον τοῦ προηγουμένου νόμου, ν' ἀναγνωρίζῃ τοῦτέστι δύο *minima* γενικῆς μορφώσεως καὶ νὰ καταδικάζῃ μέρος τοῦ λαοῦ εἰς ἑλλιπὴ μόρφωσιν».

Πάντως θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι πλήρη σχολεῖα (δηλ. ἑξατάξια) ἰδρύθηκαν καὶ λειτούργησαν ἐλάχιστα σὲ σχέση μὲ τὰ κοινὰ καὶ τὰ Γραμματεῖα, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς κατὰ καιροὺς στατιστικές.

Ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1922 τὰ κοινὰ σχολεῖα καταργήθηκαν καὶ μετατράπηκαν καὶ αὐτὰ σὲ πλήρη (νόμος 2858/9.7.1922-133Α'). Ἐτσι ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση ἔγινε ἑξαετής.

Στὸ μεταξὺ, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1913 δημοσιεύθηκε νέο ὥρολόγιο καὶ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα, τὸ ὁποῖο κατὰ καιροὺς ὑπέστη διάφορες τροποποιήσεις, κυρίως ὡς πρὸς τὸ μάθημα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας: ἀφαίρεση τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, καθιέρωση καὶ στὰ διδακτικά βιβλία τῆς δημοτικῆς γλώσσας, κυρίως κατὰ τὴν περίοδο 1917-1920, τὴν ἐν συνεχείᾳ κατάργησίν της καὶ ἐπαναφορά τῆς καθαρεύουσας, ἐκ νέου καθιέρωση τῆς δημοτικῆς κτλ.

Ἐς σημειωθεῖ, ἐπιπλέον, ὅτι τὰ περισσότερα Δημοτικά σχολεῖα εἶχαν τέσσερις τάξεις καὶ κατὰ συνέπεια οἱ φοιτῶντες σὲ αὐτὰ μαθητὲς δίδασκονταν μόνο μέρος τῆς ὕλης, ἡ ὁποία ὁλοκληρωνόταν μὲ τὶς ἑξὶ τάξεις.

Κατὰ τὴ μακροχρόνια πορεία τῶν Δημοτικῶν σχολείων μὲ διάφορες ρυθμίσεις τακτοποιήθηκαν καὶ ἄλλα λειτουργικὰ προβλήματα: Καταργήθηκαν τὰ δίδακτρα ποὺ προβλέπονταν ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ νόμο τοῦ 1834 (νόμος ,ΑΣΞΓ'/ 26.7.1885-87Α'), ρυθμίστηκαν ζητήματα ἐγγραφῶν, ἑξετάσεων, ὥρων διδασκαλίας κάποιων μαθημάτων κ.ἄ. Βασικὴ πάντως ἀλλαγὴ σημειώθηκε μὲ τὸν νόμο

2125/14.3.1920 (64Α'), σύμφωνα με τὸν ὅποιο οἱ δαπάνες τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσης σὲ ὅλο τὸ κράτος βαρύνουν πλέον τὸ Δημόσιο, χωρὶς καμιά ὑποχρέωση τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων.

Τα παραπάνω ἴσχυαν καὶ γιὰ τὰ Δημοτικὰ σχολεῖα θηλέων ποὺ ἰδρύθηκαν καὶ λειτούργησαν σὲ μεγάλες πόλεις, κυρίως μετὰ τὴν ἀπαγόρευση τῆς συνεκπαίδευσης τὸ 1852. Ὅμως στὰ Δημοτικὰ σχολεῖα τῶν μικρῶν πόλεων καὶ χωρίων ἀγόρια καὶ κορίτσια φοιτοῦσαν μαζί μέχρι καὶ τὸ 1929, ὁπότε πλέον ὅλα τὰ Δημοτικὰ σχολεῖα μετατράπηκαν σὲ μικτά.

2. Διδακτικὸ προσωπικὸ

Τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ (ἄρρενες-θήλεις) τῶν Δημοτικῶν σχολείων ἀποτελοῦσαν οἱ ἐξῆς κατηγορίες:

α. Πτυχιούχοι παντὸς εἴδους Διδασκαλείων.

β. Πτυχιούχοι εἰδικῶν ἐξεταστικῶν ἐπιτροπῶν, κυρίως κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1865-1877 (ποὺ δὲν λειτούργοῦσε Διδασκαλεῖο), κατὰ τὸ ὅποιο τέτοιες ἐπιτροπὲς λειτούργησαν σὲ διάφορες πόλεις:

1868-1872: Ἀθήνα, Σπάρτη, Τρίπολη, Λαμία, Ἐρμούπολη Σύρου, Ναύπλιο, Πάτρα.

1872-1877: Ἀθήνα (διαρκὲς ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ).

Ἀπὸ αὐτὲς τίς ἐπιτροπὲς ἔλαβαν πτυχίον 1.800 περίπου δημοδιδάσκαλοι, οἱ ὅποιοι, χωρὶς καμιά παιδαγωγικὴ καὶ διδακτικὴ μόρφωση, θεωροῦνται –στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς ἐκπαίδευσης– κατώτεροι ποιοτικῶς ὅλων των ἄλλων δημοδιδασκάλων.

Ἐπίσης στὴν ἴδια κατηγορία ἀνήκουν καὶ οἱ προερχόμενοι ἀπὸ τὴ Θεσσαλία καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Ἄρτας, οἱ ὅποιοι ἐξετάστηκαν στὴν Ἀθήνα ἀπὸ πρὸς τοῦτο συγκροτημένη ἐπιτροπὴ (1882-1883), ὅπως καὶ οἱ θήλεις, οἱ ὁποῖες ἐξετάζονταν ἀπὸ εἰδικὲς πρὸς τοῦτο ἐπιτροπὲς.

3. Διδάσκαλοι Νέων Χωρῶν

Πρόκειται γιὰ ποικίλο διδακτικὸ προσωπικὸ τῶν διαφόρων τύπων σχολείων ποὺ λειτούργοῦσαν στὶς περιοχὲς πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὸν ἐθνικὸ κορμό. Ὅλοι αὐτοί, μὲ διάφορες νομοθετικὲς καὶ διοικητικὲς ρυθμίσεις τοῦ κράτους, ἀφομοιώθηκαν πρὸς τοὺς δημοδιδασκάλους τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἐντάχθηκαν στὸ βασικὸ ἐκπαιδευτικὸ σῶμα τῶν Δημοτικῶν σχολείων, ἀκολουθώντας τὴν κοινὴ πορεία τοῦ ἐνιαίου ἐκπαιδευτικοῦ σώματος.

Ἀκόμη, στὸ ἑλληνικὸ κράτος κατέφυγαν καὶ ἀρκετοὶ Ἕλληνες τὴν καταγωγὴ πτυχιούχοι ξένων Διδασκαλείων, ἰσότητων μὲ τὰ ὅμοια τῆς Ἑλλάδας. Σὲ αὐτοὺς τοὺς πρόσφυγες ἐκπαιδευτικοὺς δόθηκε ἡ δυνατότητα –μὲ διάφορες νομοθε-

τικές ρυθμίσεις– να αφομοιωθούν προς τους πτυχιούχους αὐτοτελῶν ἑλληνικῶν Διδασκαλείων, μετὰ ἀπὸ ἐξετάσεις στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἐγγράφως καὶ προφορικῶς.

Εἰδικότερα, γιὰ πρόσφυγες πτυχιούχους ρωσικῶν Διδασκαλείων ἡ δυνατότητα αφομοιώσεώς τους προϋπέθετε τὴν παρακολούθηση ἐτήσιας εἰδικῆς σειρᾶς μαθημάτων (νεοελληνικὴ γλῶσσα καὶ λογοτεχνία, ἑλληνικὴ ἱστορία, γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν) σὲ Διδασκαλεῖο ἢ Γυμνάσιο τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ γραπτὴ καὶ προφορικὴ ἐξέταση στὰ μαθήματα ποὺ εἶχαν παρακολουθήσει.

Μία ἀκόμη μικρὴ κατηγορία διδασκαλιστῶν ἦταν αὐτὴ τῶν *ἐργοχείρων*, τὰ ὁποῖα –ὅπως καὶ ἡ ραπτικὴ– ἔπρεπε νὰ διδάσκονται στὰ Δημοτικὰ σχολεῖα τῶν κοριτσιῶν καὶ στὰ Ἀνώτερα Παρθεναγωγεῖα. Ἐπειδὴ ὅμως γιὰ τὴ διδασκαλία τους ἀπαιτοῦνταν εἰδικὲς γνώσεις, κρίθηκε ἀπαραίτητη ἡ παρουσία εἰδικευμένου προσωπικοῦ· ἔτσι μὲ διάταγμα τῆς 13 Μαρτίου 1886 (74Α') καθορίστηκαν τὰ προσόντα τῶν «διδασκαλιστῶν τῶν ἐργοχείρων» καὶ τὰ τῶν ἐξετάσεων τῶν ὑποψηφίων, στὶς ὁποῖες μπορούσαν νὰ λάβουν μέρος εἴτε πτυχιούχες δασκάλες ἢ κάτοχες τουλάχιστο ἐνδεικτικοῦ ἀνώτερης τάξης τοῦ Παρθεναγωγείου ποὺ ἰσοδυναμοῦσε πρὸς τὴν Γ' τάξη Ἑλληνικοῦ σχολείου. Οἱ ἐπιτυχοῦσες ἔπαιρναν *εἰδικὸ πτυχίον χειροτεχνιμάτων*. Πὰ μερικὰ χρόνια διεξήχθησαν ἐξετάσεις καὶ ὀρισμένες πτυχιούχες δασκάλες ἔλαβαν τὸ εἰδικὸ αὐτὸ πτυχίον καὶ διορίστηκαν σὲ μεγάλα Δημοτικὰ σχολεῖα, κυρίως πρωτευουσῶν νομῶν (Ἀθήνας, Πειραιᾶ, Πάτρας, Σπάρτης, Πύργου, Τριπόλεως, Κέρκυρας, Ζακύνθου, Ἐρμούπολεως κ.ἄ.).

Β. Γραμματοδιδασκαλεῖα / Γραμματοσχολεῖα - Γραμματοδιδάσκαλοι / Γραμματιστῆς / Υποδιδάσκαλοι

Ἡ ἔλλειψη ἱκανοῦ ἀριθμοῦ δημοδιδασκάλων ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν κατόικων ὅλων σχεδὸν τῶν χωρίων γιὰ ἴδρυση καὶ λειτουργία σὲ αὐτὰ Δημοτικῶν σχολείων ὁδήγησε στὴ λύση τῶν Γραμματοδιδασκαλείων, σχολείων δηλαδὴ ἰδιωτικῶν, στὰ ὁποῖα κάποιοι μὲ στοιχειώδεις γνώσεις δίδασκαν –ἀμειβόμενοι ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῶν μαθητῶν– τὰ «κοινὰ» λεγόμενα γράμματα (ἀνάγνωση, γραφὴ, στοιχεῖα ἀριθμητικῆς) χρησιμοποιώντας κυρίως ἐκκλησιαστικὰ βιβλία (*Ψαλτήριον*, *Ὁκτώηχος* κτλ.). Τὰ σχολεῖα αὐτὰ ἀπλώθηκαν σὲ μεγάλη ἔκταση στὴ χώρα, καὶ μάλιστα δημιουργήθηκε ἔντονος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν γραμματοδιδασκάλων, γεγονὸς ποὺ ὑποχρέωσε τὸ κράτος νὰ παρέμβει τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1844 καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ ὀρισμένα προσόντα ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἤθελαν νὰ ἀσκή-

σουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γραμματοδιδασκάλου, τὰ ὅποια, ἐφόσον ἀποδεικνυόταν μὲ ἐξετάσεις ὅτι διέθεταν, τοὺς ὀδηγοῦσαν στὴ λήψη τῆς σχετικῆς ἄδειας. Τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα ἦταν ἡ κατοχὴ τῶν γνώσεων ἐκείνων πού διδασκαν, δηλαδή τὰ «κοινά» γράμματα.

Ἡ ρύθμιση αὐτὴ ἴσχυσε –μὲ ὁρισμένες τροποποιήσεις– μέχρι τὸ 1880, ὅποτε ἀφενὸς ἀπαιτήθηκαν αὐστηρότερα προσόντα καὶ ἀφετέρου ἐπιτράπηκε στοὺς δῆμους νὰ ἀναγράφουν στοὺς προϋπολογισμοὺς τοὺς χρηματικὸ ποσὸ ὑπὲρ τῶν γραμματοδιδασκάλων· καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ ἐπιπλέον τὰ Γραμματοδιδασκαλεῖα (ἢ καὶ «Γραμματοσχολεῖα» στὴ συνέχεια) καὶ οἱ γραμματοδιδάσκαλοι «ἀναγνωρίστηκαν» ἐπισήμως ἀπὸ τὸ κράτος, ἀφοῦ τὴ μισθοδοσίᾳ τοὺς ἀνέλαβε ἀπὸ τὸ 1888 τὸ Ταμεῖο τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως, καὶ πολλοὺς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς διόριζε σὲ συστημένα μὲν Δημοτικὰ σχολεῖα ἀλλὰ πού ἔμεναν κενὰ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη δημοδιδασκάλων.

Τὸ 1884 μὲ τὸν νόμο ,ΑΡΙΠΕ'/17.4.1884 «Περὶ ὑποδιδασκάλων» (174Α') τὸ κράτος ἐπιχείρησε, ἀνεπιτυχῶς ὅμως, νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα τῶν γραμματοδιδασκαλειῶν· ὁμῶς ὁ νόμος παρέμεινε ἀνενεργός.

Ὁ ὑπερβολικὰ μεγάλος ἀριθμὸς γραμματοδιδασκάλων ὑποχρέωσε τὴν Κυβέρνηση –μὲ διάταγμα τῆς 13 Σεπτεμβρίου 1891 (259Α')– νὰ αὐξήσει, γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ, τὰ προσόντα τοὺς καὶ νὰ ὀρίσει ὑποχρεωτικὴ ἄσκηση στὴ μέθοδο διδασκαλίας. Τὰ αὐξημένα προσόντα εἶναι: ἀπολυτήριον Ἑλληνικοῦ σχολείου ἢ Ἱερατικῆς Σχολῆς ἢ πρῶτου (6/ταξίου) Δημοτικοῦ σχολείου, ἡλικία ὄχι μικρότερη τῶν 16 ἐτῶν, ἀπόδειξη ἀσκήσεως στὴ μέθοδο διδασκαλίας. Ἡ ρύθμιση ὅμως αὐτὴ μείωσε αἰσθητὰ τὸν ἀριθμὸ τοὺς ἔτσι πού στὴν πράξιν ἀναιρέθηκε, καθὼς δὲν ἐπαρκοῦσαν ὅσοι ἀσκήθηκαν (περίπου 350) νὰ καλύψουν τὰ κενὰ.

Τελικῶς τὸ κράτος προχώρησε σὲ ριζικότερη λύση. Μὲ τὸν νόμο ,ΒΟΘ'/6 Αὐγούστου 1892 (277Α') ἱδρύσε τὰ λεγόμενα Ὑποδιδασκαλεῖα, μονοετοῦς διάρκειας, στὰ ὅποια μποροῦσαν νὰ φοιτήσουν, ὕστερα ἀπὸ εἰσιτήριες ἐξετάσεις, κάτοχοι ἀπολυτηρίου Σχολαρχείου ἡλικίας 16-30 ἐτῶν. Οἱ ἀπόφοιτοι ὀνομάζονταν «γραμματισταί».

26 Ὑποδιδασκαλεῖα λειτούργησαν σὲ διάφορες πόλεις σὲ διάστημα 16 ἐτῶν καὶ οἱ ἀπόφοιτοὶ τοὺς διορίζονταν στὴ θέση γραμματοδιδασκάλων ἀλλὰ καὶ στὰ λεγόμενα «κοινὰ» Δημοτικὰ σχολεῖα (τῶν τεσσάρων ἐνιαυσίων τάξεων) πού λειτουργοῦσαν σὲ μικρὲς πόλεις καὶ χωριά (τὰ σχολεῖα αὐτὰ ὀνομάζονταν καὶ «Γραμματεῖα»). Ὑπολογίζεται ὅτι ἀπὸ ὅλα τὰ Ὑποδιδασκαλεῖα ἐξῆλθαν 1.200 περίπου γραμματιστὲς (οἱ ὅποιοι μὲ τὸν νόμο ,Γ4Η' (3098) τοῦ 1905 (165Α') μετονομάστηκαν «ὑποδιδάσκαλοι»).

Με τὸν νόμο 2858/1922 (133Α') οἱ ὑποδιδάσκαλοι ὀνομάστηκαν *δημοδιδάσκαλοι γ' τάξεως*, ἐντάχθησαν κανονικά στὸ σῶμα τῶν δημοδιδασκάλων καὶ ἀκολούθησαν ὅλες τὶς μετέπειτα ρυθμίσεις γιὰ τὴν ὑπηρεσιακὴ τους γενικῶς κατάσταση, οἱ ὁποῖες θεσπίστηκαν ὡς τὸ τέλος τῆς περιόδου.

Γ. Νηπιαγωγεῖα - Νηπιαγωγοὶ

Ἡ ἵδρυση καὶ λειτουργία τοῦ θεσμοῦ τῶν Νηπιαγωγείων μεταφυτεύτηκε ἀπὸ τὴν Εὐρώπῃ στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς ἱεραποστόλους καὶ ἀπὸ ἐκπαιδευτρίες νηπιαγωγῶν τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας ποὺ εἶχαν σπουδάσει στὸ ἐξωτερικό. Τάξεις Νηπιαγωγείων ἰδρύθηκαν σχεδὸν ταυτόχρονα μὲ τὴν ὁργάνωση τῶν σχολείων θηλέων. Πρωτοπόροι ὑπῆρξαν ὁ γερμανὸς Fr. Hildner τὸ 1830 στὴ Σύρο («νηπιακὸν σχολεῖον») καὶ ὁ Ἀμερικανὸς J. Hill στὴν Ἀθήνα (1831). Ἐπίσης ἀπὸ τὸ 1837 εἶχε ἰδρυθεῖ καὶ λειτουργοῦσε σχολεῖο νηπίων (θηλέων) στὴ Σύρο, τὸ ὁποῖο ἀνῆκε στὸ Ἀνώτερο Δημοτικὸ Παρθεναγωγεῖο. Τὸ 1840 ἵδρυσε ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρεία Νηπιαγωγεῖο γιὰ μικρὰ ἀγόρια. Ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1850 ἄρχισαν νὰ ἰδρύονται καὶ νὰ λειτουργοῦν Νηπιαγωγεῖα σὲ διάφορα ἰδιωτικά σχολεῖα (1856: Δανιὴλ καὶ Ἀσπασία Σουρμελή· 1859: Δῆμος Πειραιῶς· 1869: Ἑλληνικὸ Παρθεναγωγεῖο κ.ἄ.).

Ἐκεῖνη πάντως ποὺ καθιέρωσε συστηματικὰ τὴν προσχολικὴ ἀγωγή στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἡ Αἰκατερίνη Λασκαρίδου, ἡ ὁποία ἐπιπλέον ἀσχολήθηκε –ὕστερα ἀπὸ εἰδικὲς σπουδὲς στὴ Γερμανία– μὲ τὴν ἐκπαίδευση νηπιαγωγῶν (1880-1885) στὸ «Ἑλληνικὸν Παρθεναγωγεῖον», χορηγώντας μάλιστα καὶ σχετικὰ πτυχία (τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἀναγνωρίζονταν ἀπὸ τὸ κράτος). Στὴν ἐκπαίδευση νηπιαγωγῶν εἶχαν προηγηθεῖ ἡ Francis Hill, ἡ ὁποία εἶχε ξεκινήσει αὐτὴν τὴν προσπάθεια ἀπὸ τὸ 1853, καὶ ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρεία ἀπὸ τὸ 1864, ἡ ὁποία μάλιστα ἀπὸ τὸ 1870 εἶχε ἀρχίσει νὰ χορηγεῖ καὶ εἰδικὸ δίπλωμα νηπιαγωγοῦ.

Ἡ κρατικὴ παρέμβαση σημειώθηκε πρὸς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα. Συγκεκριμένα, μετὰ τὴν ἐκδοση τοῦ νόμου ΒΤΜΘ' «*Περὶ τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως*» τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1895 (ὁ ὁποῖος ὄριζε ὅτι «τὰ νηπιαγωγεῖα συνιστῶνται τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἐπὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως Ὑπουργείου ὑπὸ ἰδιωτῶν, διδάσκουσι δ' ἐν αὐτοῖς διδασκάλισσαι ἀνεγνωρισμέναι διὰ πτυχίου» - ἄρθρ. 3), ἐκδόθηκε στίς 30 Ἀπριλίου 1896 διάταγμα «*περὶ συστάσεως Νηπιαγωγείων*» (68Α') μὲ τὸ ὁποῖο ὀρίζονταν ὁ σκοπός, τὰ μαθήματα καὶ οἱ ἐργασίες τῶν τριτάξιων Νηπιαγωγείων.

Ὡς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα ἀλλὰ καὶ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ τὰ Νηπιαγωγεῖα ἦταν ἰδιωτικά στὴν πλειονότητά τους καὶ λίγα μόνο λειτουργοῦσαν χάρις σὲ πρωτοβουλίες κάποιων δήμων ἢ κοινοτήτων.

Γιὰ τὰ Διδασκαλεῖα Νηπιαγωγῶν γίνεται ἀναφορὰ στὴ σχετικὴ ἐνότητα περὶ Διδασκαλείων.

Δ. Πρακτικὲς σχολὲς θηλέων

Λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ στρατό, ἰδρύθηκαν καὶ ἄρχισαν νὰ λειτουργοῦν δύο στοιχειώδεις Πρακτικὲς σχολὲς, στὴν Ἑδεσσα καὶ στὰ Πανισά. Οἱ σχολὲς αὐτὲς ἀναγνωρίστηκαν μὲ τὸν νόμο 402/17 Νοεμβρίου 1914 (348Α') καὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ λειτουργοῦν ἕως τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1918 «ἀποδίδουσαι ἀγλαοὺς καρπούς, ἰδίᾳ ἐν τῷ κύκλῳ τῆς διαδόσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ φρονήματος», χωρὶς ὅμως κανονισμό.

Τὸ κενὸ αὐτὸ καλύφθηκε μὲ τὸν νόμο 1329 τῆς 16 Ἀπριλίου 1918 «Περὶ πρακτικῶν σχολῶν θηλέων» (89Α'), σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὲς κατατάχθηκαν στὰ σχολεῖα τῆς Δημοτικῆς Ἑκπαίδευσης, ἀλλὰ καὶ ὅποιες ἄλλες θὰ ἰδρύνονταν. Στὶς Πρακτικὲς σχολὲς θηλέων μποροῦσαν νὰ φοιτοῦν κορίτσια ἀπὸ (ξενόφωνες κυρίως) περιοχὲς τῆς Βόρειας Ἑλλάδας, («ἐν ξενόφωνοις μέρεσι τῆς Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου», γιὰ προφανεῖς ἐθνικοὺς λόγους).

Οἱ σπουδάστριες αὐτῶν τῶν σχολῶν διδάσκονταν (ἀπὸ πτυχιούχες ἐκπαιδευτικούς, μὲ γνώσεις τῶν οἰκιακῶν ἔργων), ἐκτὸς ἀπὸ στοιχειώδεις γνώσεις, μαθήματα σχετικὰ μὲ οἰκιακὰ ἔργα καὶ χειροτεχνήματα γιὰ βιοποριστικούς βασικῶς λόγους, ἔτσι ποὺ οἱ σχολὲς αὐτὲς ἀποκτοῦσαν ἐπαγγελματικὸ χαρακτήρα.

Τέτοιες σχολὲς λειτούργησαν στὶς περιφέρειες Ἑδέσσης, Καστοριάς, Φλώρινας κ.ἄ.

Ε. Συμπληρωματικὰ σχολεῖα δημοτικῆς ἐκπαίδευσης

Σύμφωνα μὲ διάταξη τοῦ νόμου 2858/1922 (133Α'), ἐκτὸς τῶν Νηπιαγωγείων καὶ τῶν Πρακτικῶν σχολῶν, τὰ θερινὰ σχολεῖα καὶ ὅσα λειτουργοῦσαν σὲ ἡμέρες καὶ ὥρες ἀργίας τῶν Δημοτικῶν σχολείων θεωροῦνται συμπληρωματικὰ σχολεῖα τῆς Δημοτικῆς Ἑκπαίδευσης. Τὰ σχολεῖα αὐτὰ (ὅπως καὶ τὰ Νυκτερινὰ) ἰδρύονται σὲ ξενόφωνους συνοικισμοὺς τῆς Βόρειας Ἑλλάδας, στὰ ὁποῖα εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ φοιτήσουν ἰδίως νέοι ἀγράμματοι καὶ ξενόγλωσσοι.

Γιὰ τὰ δύο αὐτὰ εἶδη σχολείων (Πρακτικὲς σχολὲς θηλέων καὶ Συμπληρωματικὰ σχολεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ Νηπιαγωγεῖα) εἶναι χαρακτηριστικὰ ὅσα ἀναφέρονται στὴν αἰτιολογικὴ ἔκθεση τοῦ σχετικοῦ νομοσχεδίου (22 Ἀπριλίου 1922):

Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν Πρακτικῶν Σχολῶν θηλέων καὶ τῶν Νηπιαγωγείων καὶ ἡ ἔδρυσις σχολείων εἰς τὰ θερινὰ ἐνδιαίτηματα ποιμενικῶν πληθυσμῶν, καὶ σχολῶν λειτουργουσῶν καθ' ἡμέρας καὶ ὥρας, καθ' ἃς δὲν λειτουργοῦσι τὰ δη-

μοτικά σχολεία, νυκτερινών και ήμερησίων, των τελευταίων προοριζομένων ιδίως δια τὸ θῆλυ φύλον, φρονοῦμεν ὅτι θὰ ἀποδειχθῶσι μέτρα λίαν συντελεστικά εἰς τὴν θεραπείαν τῶν γλωσσικῶν ιδίως ἀναγκῶν τῶν χωρῶν τούτων.

Τέτοιες σχολές, στὴν ἰδρυση καὶ λειτουργία τῶν ὁποίων εἶχαν στραφεῖ μὲ ἐπιτυχία ἰδιῶτες καὶ σύλλογοι/σωματεῖα ἀπὸ ἀρκετὰ νωρίς, συστηματικότερα λειτουργήσαν μετὰ τὸ 1929 ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς μεταρρύθμισης τῆς Κυβέρνησης Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

II. 1929-1959

A. Προσχολικὴ Ἀγωγή / Νηπιαγωγεία

Σύμφωνα μὲ τὸν νόμο 4397/16.8.1929 «Περὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως» (309Α'), στὰ σχολεῖα γενικῆς μορφώσεως περιλαμβάνονται καὶ τὰ Νηπιαγωγεῖα, σκοπὸς τῶν ὁποίων εἶναι «ἡ δι' ἀπλῶν καὶ τερπνῶν παιδιῶν, ἀσχολιῶν καὶ ἀσκήσεων ὑποβοήθησις τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἐξελίξεως τῶν νηπίων καὶ ἡ διὰ τοῦ τρόπου τούτου προπαρασκευὴ αὐτῶν διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον» (ἄρθρο 2).

Στὰ Νηπιαγωγεῖα φοιτοῦν ἐπὶ διετία νήπια τῶν δύο φύλων μὲ συμπληρωμένο τὸ 4ο ἔτος τῆς ἡλικίας τους ἢ ποὺ τὸ συμπληρῶνουν τὸ πρῶτο ἐξάμηνο τοῦ σχολικοῦ ἔτους.

Καθὼς τὰ Νηπιαγωγεῖα ἀποτελέσαν τμῆμα τοῦ δημόσιου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, ἀυξήθηκε ὁ ἀριθμὸς τους σὲ ὅλη τὴ χώρα, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ἐνῶ τὸ σχολικὸ ἔτος 1928-1929 (πρὸ τῆς ψηφίσεως τοῦ νόμου) λειτουργοῦσαν 501 Νηπιαγωγεῖα, τὸ σχολικὸ ἔτος 1938-1939 ὁ ἀριθμὸς τοὺς ἀνῆλθε στὰ 799 (καὶ οἱ νηπιαγωγοὶ στὶς 850).

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς, ὁ θεσμὸς τοῦ Νηπιαγωγείου δέχτηκε τὸ μεγαλύτερο –σὲ σχέση μὲ τὶς ἄλλες ἐκπαιδευτικὰ βαθμίδες– πλήγμα, τὸ ὁποῖο προσπάθησε νὰ «θεραπεύσει» ἡ Ἀντίσταση στὶς ἐλεγχόμενες ἀπὸ αὐτὴν περιοχές.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, καὶ κυρίως κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1950, ὁ θεσμὸς τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς ἐξελίχθηκε σημαντικά, καθὼς τὸ κρατικὸ ἐνδιαφέρον ὑπῆρξε ζωηρὸ, χωρὶς πάντως «νὰ τὴν καταστήσει προσπελάσιμη ἀπὸ ὅλα τα κοινωνικὰ στρώματα» (Χαρίτος: 230), ἂν καὶ ὡς τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1958-1959 ὁ ἀριθμὸς τῶν Νηπιαγωγείων ἀυξήθηκε κατὰ 300.

«Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἀκολουθούμενης μεθοδολογίας κατὰ τὴν ἴδια περίοδο σημειώθηκε σημαντικὴ «εἰσροή» στὴν Ἑλλάδα τῶν ἐπιστημονικῶν ρευμάτων

που διέπουν κατά τη διάρκεια του είκοστού αιώνα την ευρωπαϊκή προσχολική αγωγή (τα μοντέλα της Μοντεσσόρι και του Φρενέ κυρίως) και προοδευτικά ταυτόχρονη εγκατάλειψη της μεθοδολογίας του φραμιπελιανού νηπιαγωγείου» (Χαρίτος: 230).

Για τη λειτουργία των Νηπιαγωγείων, τον Δεκέμβριο του 1954 αποστέλλεται στα σχολεία ένα σχέδιο διατάγματος με το ωρολόγιο πρόγραμμα και τις σχολικές δραστηριότητες για δοκιμαστική εφαρμογή. Το σχέδιο αυτό αποτελεί κατ' ουσίαν το πρώτο στην ιστορία του ελληνικού Νηπιαγωγείου αναλυτικό πρόγραμμα.

Β. Δημοτικά σχολεία

Με τον ίδιο νόμο, στα σχολεία της στοιχειώδους εκπαίδευσης περιλαμβάνονται και τα Δημοτικά, σκοπός των οποίων είναι «ή στοιχειώδης προπαρασκευή των μαθητών διά την ζωήν και ή παροχή εις αυτούς των απαιτήτων προς μόρφωσιν χρηστού πολίτου στοιχείων».

Τα Δημοτικά σχολεία είναι 6/τάξια, στα όποια ή φοίτηση είναι μικτή για παιδιά από ηλικίας 6 ετών συμπληρωμένων ή που συμπληρώνονται το πρώτο ξάμηνο του σχολικού έτους. Με βάση τον αριθμό των μαθητών διακρίνονται σε μονοτάξια (= μονοθέσια), διτάξια, τριτάξια, τετρατάξια, πεντατάξια και έξατάξια (δηλ. διθέσια, τριθέσια κτλ.).

Τα διδασκόμενα μαθήματα είναι τα έξης: Θρησκευτικά, Έλληνικά, Πρακτική Αριθμητική, Στοιχειώδης Γεωμετρία, Ιστορία του Έλληνικού Έθνους και τα κυριώτατα της παγκοσμίου, Γεωγραφία, Στοιχεία φυσικής ιστορίας φυσικής και χημείας..., Ώδική, Καλλιγραφία, Ίχνογραφία, Χειροτεχνία, Γυμναστική.

Για κάθε Δημοτικό σχολείο προβλέπεται σχολικός κήπος (για τη διδασκαλία των φυσιγνωστικών μαθημάτων και για απόκτηση από τους μαθητές προκαταρκτικών γνώσεων καλλιέργειας της γης), εργαστήριο, βιβλιοθήκη.

Έπιπλέον, προβλέπεται ή ίδρυση Δημοτικών σχολείων «διά τους πνευματικώς ανωμάλους παίδας», υπαίθρια σχολεία για άσθενή παιδιά, αλλά και νυκτερινές σχολές (για τις όποιες γίνεται αναφορά σε ειδικό κεφάλαιο για τα νυκτερινά/έσπερινά σχολεία).

Η δομή αυτή του Δημοτικού σχολείου ίσχυσε για πάρα πολλά χρόνια, με μακρές αλλαγές, κυρίως ως προς τη γλώσσα διδασκαλίας, αλλά και τον σκοπό του Δημοτικού σχολείου, όπως –για παράδειγμα– συμβαίνει με το Νομοθετικό Διάταγμα 1461/1942 (162Α'), στο όποιο ως σκοπός του σχολείου όρίζεται «ή ήθική, θρησκευτική και έθνική αγωγή των μαθητών και ή μετάδοσις εις τούτους των διά την ζωήν απαιτήτων γνώσεων και δεξιοτήτων», «έγκλιματισμένος» στο συγκεκριμένο περιβάλλον της κατοχικής κυβέρνησης.